

Ks. MAREK PARCHEM

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa

ZUZANNA – WZÓR WIERNOŚCI BOGU I ZACHOWANIA CNOTY CZYSTOŚCI (DN 13)

SUSANNA – THE MODEL OF FAITHFULNESS TO GOD
AND OF PRESERVING THE VIRTUE OF CHASTITY (DAN 13)

ABSTRACT. “The Story of Susanna” is the Greek addition to the Old Testament Book of Daniel (Dan 13). Its main hero, Susanna, whose name means “lily”, was falsely accused of adultery by two elders of the people who wished to take revenge on her for refusing to have sex with them. The purpose of the story is to formulate a moral instruction on the value of the virtue of chastity and of the faithfulness to God by means of keeping His Law, even at the cost of suffering and/or losing one’s life. The steadfastness of Susanna against her two tormentors, who brought unjust charges against her, reflects her uncompromising attitude towards evil. The behaviour of Susanna exemplifies a heroic adherence to God and complete obedience to Him in regard to chastity, as well as unlimited trust and reliance upon His rescue. The author of “The Story of Susanna” emphasizes the important truth that God watches over those who put their confidence in Him and are faithful to Him. He will not allow them to be harmed, but provides them with His help and saves them from all dangers.

KEYWORDS: Susanna, Book of Daniel (Theodotion, LXX), faithfulness to God, virtue of chastity

SŁOWA KLUCZOWE: Zuzanna, Księga Daniela (Teodocjon, LXX), wierność Bogu, cnota czystości

Postać Zuzanny, dla której zachowanie cnoty czystości i okazanie wierności Bogu nawet za cenę cierpienia i utraty życia są najważniejsze, pojawia się w opowiadaniu będącym greckim dodatkiem do Księgi Daniela. Tekst opowiadania o Zuzannie zachował się w dwóch wersjach przekładu greckiego, mianowicie jedna z nich reprezentuje tekst Teodocjona (np. *Codex Vaticanus*, B; *Codex Alexandrinus*, A; *Codex Marchalianus*, Q), a druga tłumaczenie LXX (np. *Codex Chisianus*, MS 88; papyrus 967)¹. W tradycji chrześcijańskiej już bardzo wcześnie w odnie-

¹ W wydaniach krytycznych greckiego tekstu Księgi Daniela (również tekstu *Opowiadania o Zuzannie*) podaje się obie wersje, a więc Teodocjona i LXX, zob. *Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes* (red. A. Rahlfs) (Stuttgart 1979) II, 864-870; *Susanna, Daniel, Bel et Draco* (red. J. Ziegler – O. Münnich) (Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum XVI/2; Göttingen 1999) 216-233.

sieniu do Księgi Daniela tłumaczenie LXX zastąpiono wersją Teodocjona, co zaakceptował również Hieronim, uznając przekład Teodocjona za „oficjalny” grecki tekst Księgi Daniela (a więc również *Opowiadania o Zuzannie*)². Warto zauważyć, że *Opowiadanie o Zuzannie* zajmuje różne miejsce w układzie całej Księgi Daniela w poszczególnych wersjach greckich i w Wulgacie³. W katolickich wydaniach Biblii⁴ na języki współczesne *Opowiadanie o Zuzannie* – uważane za część deuterokanoniczną – jest włączone do tekstu Księgi Daniela zgodnie z porządkiem znajdującym się w Wulgacie, a więc Dn 1–12 (łącznie z *Modlitwą Azariasza* oraz *Pieśnią trzech młodzieńców* w 3,24-90), *Opowiadanie o Zuzannie* (= Dn 13), *Opowiadanie o Belu i wężu* (= Dn 14). W niniejszym artykule przedmiotem analizy egzegetycznej będzie postać Zuzanny z opowiadania w wersji Teodocjona, z jednoczesnym uwzględnieniem znaczących różnic występujących w wersji LXX.

1. POSTAĆ ZUZANNY W STRUKTURZE OPOWIADANIA (WERSJA TEODOCJONA)

Struktura *Opowiadania o Zuzannie* w wersji Teodocjona przedstawia się w następujący sposób⁵:

- I. Wprowadzenie (w. 1-6)
 1. Przedstawienie Zuzanny i jej męża (w. 1-4)
 2. Przedstawienie dwóch starszych ludu (w. 5-6)
- II. Próba uwiedzenia Zuzanny (w. 7-27)
 1. Żądza starszych ludu i ich spisek przeciw Zuzannie (w. 7-14)
 2. Kąpiel Zuzanny (w. 15-18)
 3. Spotkanie Zuzanny i starszych ludu (w. 19-24)
 4. Starsi ludu oskarżają Zuzannę o cudzołóstwo (w. 25-27)
- III. Oskarżenie i skazanie na śmierć Zuzanny (w. 28-43)
 1. Przybycie Zuzanny (w. 28-30)
 2. Odsłonięcie Zuzanny (w. 31-33)
 3. Starsi ludu oskarżają Zuzannę o cudzołóstwo (w. 34-41)
 4. Modlitwa Zuzanny (w. 42-43)

² Św. Hieronim, *Incipit prologus Hieronymi in Danihele propheta* (PL 28,1357).

³ Dla przykładu, *Codex Vaticanus* posiada następujący porządek: *Opowiadanie o Zuzannie*, Dn 1–12, *Opowiadanie o Belu i wężu*, natomiast *Codex Chisianus* (MS 88) ma kolejność: Dn 1–12, *Opowiadanie o Zuzannie*, *Opowiadanie o Belu i wężu*.

⁴ W protestanckich wydaniach Biblii tłumaczonej na języki współczesne *Opowiadanie o Zuzannie* (podobnie jak inne dodatki greckie do Księgi Daniela: 3,24-90; 14) jest pomijane, gdyż uważa się je za apokryficzne.

⁵ Zob. J.J. Collins, *Daniel. A Commentary on the Book of Daniel* (Hermeneia; Minneapolis 1993) 426-427; M. Parchem, *Księga Daniela. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz* (NKB.ST 26; Częstochowa 2008) 699-700.

IV. Przesłuchanie i skazanie na śmierć dwóch starszych (w. 44-62)

1. Interwencja Daniela (w. 44-50)
2. Przesłuchanie pierwszego starszego (w. 51-55)
3. Przesłuchanie drugiego starszego (w. 56-59)
4. Reakcja zgromadzenia i egzekucja starszych (w. 60-62)

V. Zakończenie (w. 63-64)

1. Uwielbienie Boga przez Zuzannę i całą jej rodzinę (w. 63)
2. Wywyższenie Daniela (w. 64)

Tekst *Opowiadania o Zuzannie* w wersji Teodocjona koncentruje się przede wszystkim na osobie Zuzanny⁶. Postać głównej bohaterki zostaje wprowadzona i scharakteryzowana na początku opowiadania (w. 1-4), czego brak w LXX. W części przedstawiającej próbę uwiedzenia Zuzanny przez starszych ludu (w. 7-27) wersja LXX pomija scenę kąpeli Zuzanny (w. 15-18), która stanowi bardzo ważny zwrot akcji w całym opowiadaniu, ponieważ widok kąpiącej się Zuzanny staje się bezpośrednim powodem wystąpienia dwóch starszych ludu, którzy za pomocą szantażu chcieli zmusić ją do współżycia (w. 19-21). Poza tym dłuższa wersja Teodocjona różni się jeszcze w kilku szczegółach od tekstu LXX. W w. 11 wersji Teodocjona została dodana informacja, że dwaj starsi wstydzieli się ujawnić swoje pożądanie, aby współżyć z Zuzanną. W w. 24-27 pojawia się wzmianka o domownikach oraz sługach, którzy słyszą oskarżenie Zuzanny o cudzołóstwo przez starszych ludu. W w. 39 znajduje się wyjaśnienie, dlaczego młody człowiek, którego starsi zobaczyli z Zuzanną, uciekł z ogrodu. W w. 41 wyraźnie jest mowa o wyroku śmierci dla Zuzanny. Opowiadanie kończy się (w. 63) wzmianką, że Zuzanna razem ze swoim mężem wysławia Boga za cudowne ocalenie⁷.

2. ZUZANNA JAKO IDEAL KOBIETY

Główna bohaterka opowiadania w Dn 13 nosi imię Zuzanna (Σουσάννα), którego hebrajski ekwiwalent שושנה znaczy „lilia” (zob. Oz 14,6; Pnp 2,1.16; 4,5; 5,14;

⁶ Zob. H. Engel, *Die Susanna-Erzählung: Einleitung, Übersetzung und Kommentar zum Septuaginta-Text und zur Theodotion-Bearbeitung* (OBO 61; Göttingen 1985) 181-182; L.M. Wills, *The Jew in the Court of the Foreign King. Ancient Jewish Court Legends* (HDR 26; Minneapolis 1990) 77-78. W wersji LXX opowiadanie ma bardziej ogólny, budująco-moralizatorski charakter, gdyż na początku uwypukla się podłość starszych ludu, którzy oskarżają niewinną Zuzannę, zaś na końcu nie pojawia się postać Zuzanny, ale chwali się cnotę ludzi młodych w przeciwieństwie do nieprawości starszych, co odnosi się do młodego wieku Daniela, który jako sędzia wydał sprawiedliwy wyrok, w wyniku czego uratował Zuzannę i wykazał winę starszych, skazując ich na śmierć.

⁷ Więcej na temat porównania tekstu Teodocjona i LXX zob. C.A. Moore, *Daniel, Esther, and Jeremiah: The Additions. A New Translation with Introduction and Commentary* (AB 44; New York 1977) 78-80.

2 Krn 4,5) i pochodzi z języka egipskiego⁸. Imię Zuzanna ma charakter symboliczny i z pewnością nie jest przypadkiem, że nosi je bohaterka tego opowiadania, ponieważ lilia (*lilium candidum*, „lilia biała”) była na starożytnym Bliskim Wschodzie – również w tradycji biblijnej – symbolem piękna, niewinności i czystości⁹.

Postać Zuzanny – zwłaszcza w wersji Teodocjona – jest przedstawiona jako ideał kobiety, co zostaje wyrażone zarówno w opisie jej piękna zewnętrznego, jak i w charakterystyce jej postawy cechującej się odwagą, zachowaniem cnoty czystości i wiernością Bogu, nawet w obliczu niebezpieczeństwa śmierci.

2.1. WYGLĄD ZEWNĘTRZNY – ZUZANNA IDEALEM PIĘKNEJ KOBIETY

Autor opowiadania w Dn 13 aż dwukrotnie wspomina o tym, że Zuzanna odznaczała się nadzwyczajnym pięknem. W w. 2 pojawia się wzmianka, że była ona „bardzo piękna” (καλή σφόδρα). Grecki przymiotnik καλός, gdy jest używany jako określenie osoby, oznacza „piękny” w odniesieniu do wyglądu zewnętrznego, ale również może występować w sensie moralnym i przybierać znaczenie „dobry, czcigodny, cnotliwy”¹⁰. Innymi słowy, określenie Zuzanny jako καλή σφόδρα, „bardzo pięknej”, uwypukla zarówno jej piękno fizyczne, jak i duchowe. W podobny sposób charakteryzuje się w Biblii Greckiej inne kobiety, między innymi Judytę (Jdt 8,7-8), Sarę, córkę Raguela (Tb 6,12) i Esterę (Est 2,7.20)¹¹.

W w. 31 stwierdza się, że Zuzanna była „bardzo delikatna i piękna z wyglądu”. Wyrażenie τρυφερά σφόδρα, „bardzo delikatna”, podkreśla nie tylko piękno fizyczne Zuzanny, ale również cechy jej charakteru. Użyty tu przymiotnik τρυφερός jest określeniem wygodnego i dostatniego sposobu życia kogoś, kto nie jest przygotowany do znoszenia trudów codzienności (zob. Pwt 28,54.56; Ba 4,26). W odniesieniu do Zuzanny przybiera sens pozytywny: „delikatny; czuły; łagodny; szlachetny” i wyraża jej szlachetność, zamożność i dostojeństwo¹², na co wskazuje status jej

⁸ Zob. D.M. Kay, „Susanna”, *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament* (red. R.H. Charles i in.) (Oxford 1913) I, 647; Engel, *Die Susanna-Erzählung*, 92; Collins, *Daniel*, 429; Parchem, *Księga Daniela*, 706-707; zob. też H. Schmoldt, „שושן, šušān, lily, lotus”, *TDOT* XIV, 552-555. Imię Zuzanna nie pojawia się w Biblii Hebrajskiej jako imię własne, natomiast występuje w Łk 8,3 w odniesieniu do jednej z kobiet towarzyszących Jezusowi oraz w inskrypcjach żydowskich (np. CIJ I, 627, 637).

⁹ Zob. M. Lurker, *Słownik obrazów i symboli biblijnych* (tł. K. Romaniuk) (Poznań 1989), 116; P.L. Crawford, „Lilia”, *Encyklopedia biblijna* (red. P.J. Achtemeier) (PSB 9; Warszawa 1998) 674; szerzej zob. B. Szczepanowicz, *Atlas roślin biblijnych*. Pochodzenie, miejsce w Biblii i symbolika (Kraków 2004) 146-148.

¹⁰ Zob. H.G. Liddell – R. Scott – H.S. Jones, *A Greek-English Lexicon*. With a Revised Supplement (Oxford 1996) 870; T. Muraoka, *A Greek-English Lexicon of the Septuagint* (Louvain – Paris – Walpole 2009) 360; zob. także W. Grundmann – G. Bertram, „καλός”, *TDNT* III, 543-544.

¹¹ Zob. Moore, *Daniel, Esther, and Jeremiah: The Additions*, 95; Parchem, *Księga Daniela*, 707.

¹² Zob. Liddell – Scott – Jones, *A Greek-English Lexicon*, 1831; Muraoka, *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*, 689.

męża Joakima (w. 4). Przymiotnik καλή, „piękna”, występujący w w. 2, pojawia się tutaj po raz drugi w wyrażeniu καλή τῶ εἶδει, „piękna z wyglądu”, które przede wszystkim zwraca uwagę na wygląd zewnętrzny Zuzanny. W Biblii Greckiej takim samym zwrotem określa się niezwykle piękno wielu kobiet, między innymi Racheli (Rdz 29,17), Abigail (1 Sm 25,3), Batszeby (2 Sm 11,2), Tamar (2 Sm 13,1), Estery (Est 2,7), Judyty (Jdt 8,7).

Niezwykłe piękno i fizyczna atrakcyjność Zuzanny wzbudziły w dwóch starszych ludu pożądanie i chęć współżycia z nią, co w konsekwencji doprowadziło do fałszywego oskarżenia o cudzołóstwo i skazania jej na śmierć. Starsi ludu doprowadzili oskarżoną Zuzannę przed zgromadzenie i jeszcze przed wydaniem wyroku skazującego ją na śmierć (w. 41) nakazali, aby Zuzanna „została odsłonięta, ponieważ była zakryta, żeby nasycić się jej pięknnością” (w. 32). Wersja Teodocjońska, zawierająca dodatkowe wyrażenie stanowiące głosę („ponieważ była zakryta”), wskazuje, że prawdopodobnie chodzi o zasłonę okrywającą twarz, o czym świadczy użyty tu czasownik κατακαλύπτω, który oznacza „zakryć, zasłonić” w odniesieniu do zakrycia twarzy zasłoną (zob. Rdz 38,15; 1 Kor 11,6; por. Lb 5,18). Natomiast tekst w LXX wydaje się sugerować, że Zuzannie zdjęto ubranie, tj. została rozebrana do naga, co miało stanowić część kary za cudzołóstwo (por. Oz 2,4-5; Ez 16,37-38). Warto zauważyć, że starsi, rozkazując obnażyć Zuzannę zanim jeszcze zapadł wyrok, wyprzedzają orzeczenie sądu, uwypuklając w ten sposób swoją podłość i nikkzemność, co podkreśla tekst w LXX, gdzie stwierdza się, że uczynili to, aby „nasycić pożądlivość jej pięknnością” (w. 32)¹³.

2.2. POBOŻNOŚĆ – ZUZANNA WZOREM KOBIETY WIERNEJ BOGU

W charakterystyce Zuzanny podkreśla się również jej pobożność i wierność Bogu. W sposób ogólny jej dobroć, szlachetność i cnotliwość wyraża dwukrotnie użyty w odniesieniu do niej przymiotnik καλή, „piękna”, podkreślający, obok jej urody fizycznej, również piękno duchowe (w. 2 i 31).

W w. 2 Zuzanna jest określona jako φοβουμένη τὸν κύριον, „bojąca się Pana”, co jest hebraizmem, który często występuje w Biblii Greckiej (np. 2 Krl 17,1; Ps 113,19; 117,4; 127,1; 134,20; Syr 2,7; Ml 3,16), zwłaszcza w formie liczby mnogiej (hebr. יְהוָה יִרְאוּ, „bojący się JHWH”). Ludzie określani jako „bojący się JHWH” są – zwłaszcza w Psalmach – tymi, którzy postępują zgodnie z wolą Boga (np. Ps 15,4; 22,24; 25,12.14; 33,18), wychwalają Go (Ps 22,24; 135,20) i miłują (Ps 145,19-20). Mają oni zapewnioną łaskawość Boga i zależną od niej pomyślność. W tradycji biblijnej postawa człowieka określana jako „bać się JHWH/Boga” (np. Pwt 4,10; 6,24; 14,23; 31,12; Joz 4,24; Kpł 19,14; 25,36; Ps 25,12; 33,8; 34,10.12; 61,6; 66,16; 85,10; 103,13; 111,5;

¹³ Zob. F. Zimmermann, „The Story of Susanna and Its Original Language”, *JQR* 48 (1957-58) 236-237; Moore, *Daniel, Esther, and Jeremiah: The Additions*, 102-103; Collins, *Daniel*, 431-432; J. Homerski, *Księga Daniela*. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy (PŚST XI/2; Poznań 2008) 168; Parchem, *Księga Daniela*, 716-717.

112,1; 118,4; 119,120; 128,1.4; 135,20; 147,11) oznacza postępować zgodnie z wolą Boga, a więc zachowywać Jego przykazania (np. Ps 103,17-18; 119,63.79; 128,1), znajdować radość w Jego przykazaniach (Ps 112,1), mieć zaufanie do Jego łaskawości (Ps 147,11), chodzić Jego drogami (Ps 128,1). Bojaźń Boża jest jedną z głównych cnót, a dążenie do jej osiągnięcia przedstawia się – zwłaszcza w tradycji mądrościowej – jako ideał postępowania człowieka (zob. np. Hi 28,28; Prz 1,7; 9,10; 14,27; 19,23; 23,17; Syr 1,11-20; Ps 111,10)¹⁴. Autor *Opowiadania o Zuzannie*, określając główną bohaterkę jako „bojącą się Pana” (w. 2), wyraża w ten sposób jej pobożność oraz wierność Bogu poprzez zachowywanie Jego przykazań.

Wierność Zuzanny wobec nakazów Prawa została podkreślona w w. 3, gdzie stwierdza się, że „jej rodzice byli sprawiedliwi i wychowali swą córkę według Prawa Mojżesza”. Grecki termin δίκαιος, „sprawiedliwy”, został tutaj użyty w sensie „pobożny; religijny”, a więc jest określeniem rodziców Zuzanny jako tych, którzy żyją zgodnie z Prawem, przestrzegając wszystkich nakazów Bożych (por. Prz 11,4-6; 15,1-5; 18,21-25)¹⁵. Wzmianka o tym, że Zuzanna była wychowana przez rodziców „według Prawa Mojżesza” zwraca nie tylko uwagę na obowiązek spoczywający na rodzicach, aby dobrze wychować dzieci (zob. Pwt 4,9-10; 6,6-7), ale przede wszystkim podkreśla pobożność i religijność Zuzanny¹⁶.

Warto zwrócić uwagę na reakcję domowników Zuzanny, którzy słysząc słowa oskarżenia skierowane przeciw niej przez dwóch starszych ludu bardzo się zawstydzili. Powodem ich zażenowania i zdziwienia jest to, że „nigdy takie słowo nie zostało wypowiedziane o Zuzannie” (w. 27). Ta informacja w niezwykle wyrazisty sposób zwraca uwagę na nieposzlakowaną opinię, jaką cieszyła się Zuzanna z powodu szlachetnej postawy i cech charakteru, którymi się odznaczała.

3. NIEZŁOMNOŚĆ ZUZANNY W OBLICZU FAŁSZYWEGO OSKARŻENIA

Postawę wierności Bogu nawet za cenę własnego życia Zuzanna wykazuje w chwili fałszywego oskarżenia ją o cudzołóstwo. Autor opowiadania ukazuje Zuzannę jako kobietę odważnie sprzeciwiającą się złu, która w chwili niebezpieczeństwa zwraca się z ufnością do Boga¹⁷.

¹⁴ Zob. H. Balz – G. Wanke, „φοβέω, φοβέομαι, φόβος, δέος”, *TDNT IX*, 201-203.

¹⁵ Zob. Moore, *Daniel, Esther, and Jeremiah: The Additions*, 95; Parchem, *Księga Daniela*, 707; więcej na temat znaczenia terminu „sprawiedliwy” w odniesieniu do człowieka w tradycji biblijnej zob. A. Descamps, „Sprawiedliwość”, *Słownik teologii biblijnej* (red. X. Léon-Dufour; tł. K. Romaniuk) (Poznań – Warszawa 1985) 899; J.J. Scullion, „Righteousness (Old Testament)”, *ABD V*, 734-735.

¹⁶ Zob. R.A.F. MacKenzie, „Susanna the Martyr”, *Scripture* 9 (1957) 17; Parchem, *Księga Daniela*, 707.

¹⁷ Zob. D.M. Kay, „Susanna”, 645-646; G.W.E. Nickelsburg, „Stories of Biblical and Early Post-Biblical Times”, *Jewish Writings of the Second Temple Period* (red. M. Stone) (CRINT II/2; Assen – Philadelphia 1984) 37-38.

3.1. ODWAGA ZUZANNY W SPRZECIWIWIE WOBEC ZŁA

O niezłomnej postawie Zuzanny, która z odwagą przeciwstawia się złu, okazując tym samym wierność Bogu, wspomina się w oskarżycielskiej mowie Daniela skierowanej przeciwko drugiemu ze starszych ludu (w. 56-59), gdy stwierdza: „[...] Piękność cię omamiła, a pożądanie zdeprawowało twoje serce. W ten sposób postępowaliście z córkami Izraela, one zaś bojąc się obcowały z wami. Ale córka Judy przeciwstawiła się waszej nieprawości”. Najpierw Daniel zwraca się do oskarżonego w słowach bezpośrednio odnoszących się do niego (w. 56), a następnie w sposób bardziej ogólny, co ma podkreślić prawdę o istnieniu ciągłego niebezpieczeństwa ze strony ludzi podłych i nikczemnych, które zagrażało kobietom pragnącym być wiernymi Bogu, zwłaszcza jeśli chodzi o zachowanie cnoty czystości.

O Zuzannie, która została tu nazwana „córką Judy”, tj. Żydówką (zob. też w. 22 w LXX) autor opowiadania stwierdza, że „przeciwstawiła się waszej nieprawości” (w. 57). Najbliższy kontekst wskazuje, że Zuzanna nie dała się zastraszyć, ale z odwagą sprzeciwiła się złu. Występujący tutaj czasownik ὑπομένω, „zgadzać się, przyzwalać”¹⁸, który został użyty z przeczeniem, przybiera znaczenie „sprzeciwiać się, przeciwstawiać się”.

Odwaga Zuzanny jest szczególnie widoczna w momencie, gdy dokonuje ona wyboru między uległością wobec pragnących z nią współżyć starszych a posłuszeństwem wobec Boga (w. 22-23). Dwaj starsi ludu, pałając żądzą, zaproponowali jej, aby współżyła z nimi (w. 19-20), a w celu zmuszenia jej do uległości posłużyli się szantażem (w. 21). Zuzanna zdecydowanie odmawia tej propozycji i woli raczej umrzeć, aniżeli zgrzeszyć wobec Boga (w. 22-23):

²² Westchnęła Zuzanna i powiedziała:

Jestem osaczona z każdej strony.

Jeśli to uczynię,

[zasłużę na] śmierć,

jeśli zaś nie uczynię,

nie ucieknę z waszych rąk.

²³ Lepiej jest dla mnie,

nie uczyniwszy,

wpaść w wasze ręce,

niż zgrzeszyć wobec Pana.

Zuzanna, widząc zagrożenie, rozważa, w jaki sposób może uniknąć niebezpieczeństwa. Dochodzi do wniosku, że każdy wybór, którego dokona, będzie dla niej zły, ponieważ jeśli się nie zgodzi na propozycję złożoną przez starszych, narazi się na oszczerstwo i niechybną śmierć, jeśli zaś się zgodzi, to zgrzeszy wobec Boga. Zuzanna, wybierając czystość i niewinność, podejmuje tym samym decyzję o byciu wierną wobec Boga. Podobnego wyboru dokonuje Józef, który nakłania-

¹⁸ Zob. Muraoka, *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*, 704.

ny do cudzołóstwa przez żonę Potifara, odpowiada w następujący sposób: „pan mój (tj. Potifar) [...] niczego mi nie wzbrania, za wyjątkiem ciebie, ponieważ jesteś jego żoną. Jakże więc mógłbym uczynić tak wielką niegodziwość i zgrzeszyć przeciwko Bogu?” (Rdz 39,9)¹⁹.

Rozterki Zuzanny dobrze ilustruje jej stwierdzenie: „jestem osaczona z każdej strony” (στενά μοι πάντοθεν), dosł. „wąsko [jest] dla mnie z każdej strony”, które jest hebraizmem oznaczającym „jestem zagrożona; jestem w niebezpieczeństwie”. Z podobnym dylematem zmagają się Dawid, gdy mówi do Gada: „jestem w wielkim niebezpieczeństwie” (צָרָה לִי מְאֹד; LXX: στενά μοι πάντοθεν σφόδρα ἐστίν). Wpadnijmy raczej w rękę JHWH, bo wielkie jest Jego miłosierdzie, ale w rękę człowieka niech nie wpadnię!” (2 Sm 24,14; zob. też 1 Krn 21,13)²⁰.

3.2. BEZGRANICZNE ZAUFANIE BOGU

Po fałszywym oskarżeniu przez dwóch starszych ludu Zuzanna zwraca się w modlitwie do Boga. Warto zwrócić uwagę na fakt, że nie wyraża ona wprost prośby o ocalenie, ale przedstawia jedynie sytuację, w której się znalazła. Gdy z ludzkiego punktu widzenia wydaje się, że zło tryumfuje, ponieważ Zuzanna jako niewinna została fałszywie oskarżona i skazana na śmierć, i gdy nie może już liczyć na żadną pomoc ze strony ludzi, wtedy jedynym ratunkiem jest Bóg, który może wystąpić w jej obronie.

O modlitewnym zwróceniu się Zuzanny do Boga jest mowa dwukrotnie, mianowicie w w. 35 oraz w w. 42-43.

W w. 35 autor opowiadania stwierdza:

Ona zaś, płacząc,
spojrzała ku Niebu,
bo w sercu swoim zachowała ufność do Pana.

Termin οὐρανός, „niebo”, jest tutaj zastępczym określeniem samego Boga, co staje się praktyką dość często występującą w pismach z okresu Drugiej Świątyni (Dn 4,23; 1 Mch 3,18-19.50; 4,10.24.40; 9,46; 12,15; 16,3; 2 Mch 7,11.34; 11,10.13; 15,21), w Nowym Testamencie (Mk 11,30-32; Mt 21,25-26; Łk 15,18.21; 20,4-5; J 3,27, zwrot „królestwo niebios” w Mt) oraz bardzo często w literaturze rabinicznej²¹.

¹⁹ Zob. MacKenzie, „Susanna the Martyr”, 18; Moore, *Daniel, Esther, and Jeremiah: The Additions*, 98; Homerski, *Księga Daniela*, 168; Parchem, *Księga Daniela*, 714; zob. także A. Lacocque, „Księga Daniela”, *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego* (red. W.R. Farmer i in.) (Warszawa 2000) 987.

²⁰ Zob. Moore, *Daniel, Esther, and Jeremiah: The Additions*, 98; Collins, *Daniel*, 431; Parchem, *Księga Daniela*, 714

²¹ Zob. H. Niehr, „God of Heaven, אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם”, *Dictionary of Deities and Demons in the Bible* (red. K. van der Toorn i in.) (Leiden 1999) 370-372; D.K. Andrews, „Yahweh and the God of Heavens”, *The Seed of Wisdom: Essays in Honour of T.J. Meek* (red. W.S. McCullough) (Toronto 1964) 45-57;

Wyrażenie ἀνέβλεψεν εἰς τὸν οὐρανόν, „spojrzała w Niebo” (w. 35) oznacza zwrócenie się do Boga, które przybiera charakter błagalnej modlitwy. W tradycji biblijnej „spoglądanie w niebiosy / ku górze” jest często synonimem modlitwy, w której człowiek zwraca się do Boga o pomoc (np. Ps 123,1; zob. Iz 17,7; Ps 25,15-16; 121,1-2; 141,8). Niesłusznie oskarżona Zuzanna z pełnym zaufaniem zwraca się do Boga, mając przekonanie, że tylko On może ją ocalić z niebezpieczeństwa. Wzmianka o tym, że Zuzanna „spojrzała w Niebo” charakteryzuje jej postawę wobec Boga, którą cechuje bezgraniczna ufność, zawierzenie i poddanie się Jego woli²². Warto zwrócić uwagę, że w w. 9 o starszych ludu stwierdza się, że „odwrócili swoje oczy, żeby nie patrzeć w Niebo”, co wyraża prawdę, że postępują oni wbrew Bogu.

W w. 42-43 znajduje się właściwa modlitwa Zuzanny:

⁴² Zuzanna zaś krzyknęła donośnym głosem:

«O Boże wieczny,
który znasz [rzeczy] ukryte,
który widzisz wszystkie [rzeczy], zanim się staną.

⁴³ Ty wiesz,
że fałszywie przeciw mnie świadczyli.
Oto umieram,
nie uczyniwszy nic,
co oni złośliwie zmyślili przeciw mnie».

Modlitwa Zuzanny przybiera formę suplikacji (δέησις), co zostało wyraźnie wyrażone w wersji LXX, gdzie po wypowiedzeniu słów modlitwy stwierdza się, że „wysłuchał Pan jej modlitwy” (τῆς δεήσεως αὐτῆς) (w. 35), podczas gdy w wersji Teodocjona jest ogólnie mowa o tym, iż „Pan wysłuchał jej głosu” (τῆς φωνῆς αὐτῆς) (w. 44). Modlitwa Zuzanny zawiera bezpośrednie zwrócenie się do Boga, wskazanie na Jego wszechmoc i wszechwiedzę oraz przedstawienie obecnej sytuacji, w której się znajduje, a więc niebezpieczeństwo śmierci, jak również wskazanie na powód zanoszenia przez nią błagania do Boga, mianowicie fałszywe oskarżenie. Chociaż w modlitwie nie ma wprost wyrażonej prośby o ocalenie, to jej charakter wskazuje na ufność Zuzanny w pomoc Boga²³.

M. Hengel, *Judaism and Hellenism: Studies in their Encounter in Palestine during the Early Hellenistic Period* (tł. J. Bowden) (London 1996) I, 297-298; L.L. Grabbe, *Judaic Religion in the Second Temple Period: Belief and Practice from the Exile to Yavneh* (London – New York 2000) 215-216; P.R. Bedford, *Temple Restoration in Early Achaemenid Judah* (JSJSup 65; Leiden 2001) 122-129; M. Parchem, *Pojęcie królestwa Bożego w Księdze Daniela oraz jego recepcja w pismach qumrańskich i w apokaliptyce żydowskiej* (RSB 9; Warszawa 2002) 32-35; szerzej na ten temat zob. M. Parchem, „Teologiczne znaczenie terminu «niebiosy» jako zastępczego określenia Boga w tradycji biblijnej oraz literaturze rabinicznej”, *Gloriam praecedat humilitas* (Prz 15,33). Księga pamiątkowa dla księdza profesora Antoniego Troniny w 70. rocznicę urodzin (red. M. Szmajdziński) (Częstochowa 2015) 515-533.

²² Zob. Parchem, *Księga Daniela*, 717.

²³ Zob. Collins, *Daniel*, 432; Parchem, *Księga Daniela*, 719.

Zuzanna, zwracając się bezpośrednio do Boga, obdarza Go trzema złożonymi tytułami, mianowicie „Bóg wieczny” (ὁ θεὸς ὁ αἰώνιος), „Ten, który zna [rzeczy] ukryte” (ὁ τῶν κρυπτῶν γνώστης) oraz „Ten, który widzi wszystkie [rzeczy], zanim się staną” (ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν).

Tytuł „Bóg wieczny” jest częstym określeniem Boga w tradycji biblijnej i wyraża Jego wieczne istnienie, jak również trwałą i nieprzemijającą moc w sprawowaniu przez Niego władzy – sugeruje więc, że królewskie panowanie Boga trwa na wieki i nigdy nie będzie miało końca (zob. np. Wj 15,18; Jr 10,10; Mi 4,7; Ps 9,8; 10,16; 66,7; 145,13; 146,10; Dn 2,44). Bóg jest „wieczną skałą” (Iz 26,4), która daje ocalenie i „Odkupicielem odwiecznym” (Iz 63,16), który przychodzi z pomocą. Tylko On żyje i pozostaje na wieki (Lm 5,19; Dn 4,31; Ps 92,9). W tytule „Bóg wieczny” zostaje podkreślona prawda, że jedynym Bogiem, którego należy czcić i błagać o ratunek, jest Bóg wiecznie żyjący, zawsze pozostający Panem swojego ludu i całego świata²⁴.

Kolejne dwa złożone tytuły, mianowicie „Ten, który zna [rzeczy] ukryte” oraz „Ten, który widzi wszystkie [rzeczy], zanim się staną”, wyrażają wszechwiedzę Boga, zwłaszcza uwypuklają Jego uprzednią znajomość wszystkiego. Niemal identyczne stwierdzenie w odniesieniu do wiedzy Boga, która dotyczy przeszłych wydarzeń, znajduje się w modlitwie archaniołów zwracających się do Boga w słowach: „Ty wiesz wszystko, zanim coś się stanie” (1 Hen 9,11)²⁵. Wszechwiedza Boga wyraża się między innymi w tym, że zna On specyficzną sytuację osoby modlącej się, która potrzebuje pomocy, a której udzielić może tylko Bóg. Uprzednia wiedza, którą posiada Bóg, a więc znajomość rzeczy przyszłych, tych, które jeszcze nie zaistniały, jest częstym motywem pojawiającym się w literaturze okresu Drugiej Świątyni, co bardzo często służy wyrażaniu prawdy o determinizmie (zob. np. Syr 23,20; Mdr 8,8; Jdt 9,4-5; 1 Hen 39,11; Jub 1,29; *TestMojż* 12,4-5; 1QS 3,15-16; CD 2,7-10)²⁶. Warto zauważyć, że w przypadku Zuzanny jej zwrócenie się do Boga, przy równoczesnym powołaniu się na Jego wszechmoc, jest koniecznością wypływającą z faktu, że nie ma nikogo, kto mógłby wziąć ją

²⁴ Zob. E. Jenni, „עולם *‘ōlām eternity*”, *TLOT* II, 859-861; A. de Pury, „El-Olam עולם אל”, *Dictionary of Deities and Demons in the Bible* (red. K. van der Toorn i in.) (Leiden 1999) 288-291; Parchem, *Pojęcie królestwa Bożego w Księdze Daniela*, 41-42.

²⁵ Szerzej na temat wspólnych motywów w Dn 13,42-43 oraz 1 Hen 9 zob. J.T. Milik, „Daniel et Susanne à Qumrân”, *De la Tôrah au Messie. Études d'exégèse et d'herméneutique bibliques offertes à Henri Cazelles pour ses 25 années d'enseignement à l'Institut catholique de Paris*, Octobre 1979 (red. M. Carrez i in.) (Paris 1981) 346-349; C.S. Hamilton, „Blood and Secrets: The Re-Telling of Genesis 1-6 in 1 Enoch 6-11 and Its Echoes in Susanna and the Gospel of Matthew”, *What does the Scripture Say? Studies in the Function of Scripture in Early Judaism and Christianity. I. The Synoptic Gospels* (red. C.A. Evans – H.D. Zacharias) (Studies in Scripture in Early Judaism and Christianity. The Library of New Testament Studies; London – New York 2012) 121-122.

²⁶ Zob. B.W. Anderson, „Foreknow, Foreknowledge”, *IDB* II, 311-314; M. Parchem, *Obraz Boga w pismach apokaliptycznych okresu Drugiej Świątyni* (Biblica et Judaica 1; Bydgoszcz 2013) 415-423.

w obronę i ocalić wobec zagrażającego jej niebezpieczeństwa spowodowanego fałszywym oskarżeniem²⁷.

Następująca po modlitwie Zuzanny wzmianka o tym, że „Pan wysłuchał jej głosu” (w. 44) stanowi swoistego rodzaju przejście od modlitwy do kolejnej sceny ukazującej interwencję Daniela, której rezultatem było ocalenie niewinnej Zuzanny oraz osądzenie i skazanie na śmierć dwóch nikczemnych starszych ludu (w. 44-62). Autor opowiadania przedstawia pojawienie się Daniela i jego reakcję na niesłuszne oskarżenie Zuzanny jako rezultat wysłuchania przez Boga jej modlitwy. Warto zauważyć, że chociaż Zuzanna wprost nie prosi o ratunek, to jednak ocalenie przychodzi z najmniej oczekiwanej strony. Wyrażenie „Pan wysłuchał głosu” w odniesieniu do zanoszonego do Boga błagania o ratunek często pojawia się Biblii (np. Rdz 21,17; Lb 20,16; 21,3; Pwt 26,7; Sdz 13,9; Jdt 4,13; Ps 6,9) i wyraża z jednej strony skuteczność modlitwy, a z drugiej wierność i niezawodność Boga, który zawsze przychodzi z pomocą tym, którzy Jemu zaufali.

4. ZAKOŃCZENIE

Głównym tematem *Opowiadania o Zuzannie* – stanowiącego grecki dodatek do Księgi Daniela (Dn 13) – jest wierność Bogu poprzez zachowanie Jego prawa, która przejawia się w zachowaniu cnoty czystości nawet za cenę życia. Ta prawda została wyrażona w słowach Zuzanny, głównej bohaterki opowiadania, która stwierdza, że „lepiej jest dla mnie, nie uczyniwszy (tj. nie zgrzeszywszy), wpaść w wasze (tj. starszych ludu) ręce, niż zgrzeszyć wobec Pana” (w. 23). Postać Zuzanny jest przykładem heroicznej wierności Bogu w zakresie czystości oraz bezgranicznego zaufania w Jego ocalenie.

Autor opowiadania podkreśla, że całkowite zawierzenie Bogu oraz nieugięta odwaga w obliczu niebezpieczeństwa prowadzi do ocalenia, ponieważ Bóg ratuje swoich wyznawców z każdego zagrożenia. Całe opowiadanie uwypukla wartość cnoty czystości. Zdecydowane zachowanie cnoty czystości przez Zuzannę, a tym samym pozostanie wierną Bogu nawet za cenę cierpienia i utraty życia, okazują się dla niej najważniejsze. Niezlomność Zuzanny i nieugiętość wobec prześladowców, a więc dwóch starszych ludu, którzy fałszywie ją oskarżają, dowodzi jej bezkompromisowej postawy wobec zła. Zuzanna, przeciwstawiając się namowom do grzechu, do którego jest zmuszana za pomocą szantażu, naraża się na niebezpieczeństwo utraty życia.

W opowiadaniu ważną rolę odgrywa modlitwa Zuzanny (w. 42-43), która kończy się stwierdzeniem „Pan wysłuchał jej głosu” (w. 44). Autor opowiadania wyraża ważną prawdę, że modlitwa człowieka niewinnego, którą zanosi do Boga

²⁷ Zob. Homerski, *Księga Daniela*, 169; Parchem, *Księga Daniela*, 719.

w obliczu zagrażającego mu niebezpieczeństwa, zostaje wysłuchana i przyczynia się do jego ocalenia. Bóg strzeże tych, którzy są Mu wierni, nie pozwalając, aby spotkała ich krzywda, oraz nagradza tych, którzy zachowują cnotę czystości ze względu na Niego. W postępowaniu Boga, który przewyższa wszystkie ludzkie intrygi i knowania, ujawnia się Jego wszechmoc. Potęgą Boga objawia się w dwójaki sposób, mianowicie wobec tych, którzy są Mu wierni, okazuje On swoją pomoc i ratuje od wszelkich niebezpieczeństw (Zuzanna), natomiast wobec tych, którzy knują intrygi i składają fałszywe świadectwo, okazuje swoją moc karzącą (dwaj starsi ludu).